

SOCIALINĖS UŽIMTUMO ĮMONĖS

Dr. Ingrida Mačernytė-Panomariovienė

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Darbo teisės ir socialinės saugos katedra;
Teisės institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 2714633; 2101668
Elektroninis paštas ingrida@teisinst.lt

Pateikta 2004 m. balandžio 21 d.

Parengta spausdinti 2004 m. spalio 13 d.

Pagrindinės sąvokos: socialinės įmonės, užimtumas, neįgalūs asmenys, Europos Sąjunga, teisinis reglamentavimas, įmonės pelnas, mokesčiai.

Santrauka

Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, iškilo problema dėl lygybės principo taikymo ir socialiai pažeidžiamų asmenų teisių užtikrinimo, kad jiems būtų sudarytos lygios galimybės įsidarbinti ar verstis ūkine komercine veikla ir konkuruoti. 2004 m. birželio 19 d. įsigaliojus Socialinių įmonių įstatymui, socialinės įmonės statuso įgijimas – naujovė ne tik Lietuvoje, bet ir Europos Sąjungoje, nes kaip ir dauguma kitų Europos Sąjungos valstybių, kurios dar ne viską yra suregulavusios pagal Europos Sąjungos direktyvas, reglamentus ir kitus teisės aktus, taip ir Lietuva imsis dar vienos naujos priemonės užimtumo skatinimui didinti.

Europoje plačiai paplitusios socialinės užimtumo įmonės, taikomos atitinkamos lengvatos steigiant bei valdant tokias įmones, jas apmokestinant. Valstybės, sudarydamos palankias tokių įmonių steigimosi ir plėtros sąlygas, išsprendžia ir užimtumo problemą, t. y. šias įmones gali steigti ne tik neįgalieji, bet ir socialinę atskirtį (dėl ilgalaikio nedarbo, bausmės atlikimo pataisos įstaigose ir pan.) patyrę asmenys, arba asmenys praradę motyvaciją dirbti.

Stripsnio tikslas – išanalizuoti teisės aktus, kurie reglamentuoja socialines užimtumo įmones, veikiančias Prancūzijoje, Graikijoje ir Italijoje, bei palyginti juos su Lietuvos socialinių įmonių įstatymu. Stripsnyje naudojamas aprašomasis, lyginamasis ir analitinis metodai.

Tyrimo objektas – Lietuvoje ir užsienio šalyse veikiančių socialinių užimtumo įmonių teisinis reglamentavimas.

Įvadas

Šiuolaikinės rinkos sąlygomis darbas yra vienas iš svarbiausių asmens pragyvenimo šaltinių. Jis daugumai asmenų yra pagrindinė sąlyga, leidžianti patenkinti būtinuosius poreikius. Vis dėlto šiuolaikinės verslo ar darbo rinkos tendencijos lemia tai, kad tam tikros socialinės asmenų grupės yra nepajėgios konkuruoti, kad gautų darbą ar pradėtų verslą, todėl daugumai Europos Sąjungos valstybių tenka prisiimti socialinę atsakomybę ir išspręsti šių asmenų socialines, ypač nedarbo, problemas. Iš pradžių dauguma valstybių minėtas pro-

blemas bandė spręsti pasyvaus socialinio aprūpinimo priemonėmis, t. y. mokėdamos pinigines pašalpas, suteikdamos nemokamas maitinimo, apgyvendinimo paslaugas ar teikdamos kitą labdaringą materialią paramą. Tokios socialinės paramos formos tik tiesiogiai patenkino kai kuriuos asmens fiziologinius poreikius ir nepadėjo išspręsti pagrindinės asmens problemos – nepadėjo asmeniui įsitvirtinti darbo ar verslo rinkoje kaip lygiavertiam visuomenės nariui. Pamažu pradėta akcentuoti, kad pagrindinė valstybės pareiga yra ne tiesiogiai patenkinti asmens fiziologinius poreikius, bet sudaryti jam lygias galimybes konkuruoti darbo ar verslo rinkoje. Ši nuostata šiuo metu yra įtvirtinta daugelyje Europos Sąjungos institucijų priimtų dokumentų, todėl valstybės šią nuostatą realizuoja taikydamos aktyvias socialinės paramos formas: 1) teikdamos tokias socialines paslaugas, kuriomis siekiama padidinti asmens galimybes konkuruoti darbo rinkoje (reikalingų darbo įgūdžių suteikimas, profesinės kvalifikacijos kėlimas ir pan.); 2) finansuodamos darbo vietas kūrimą ir išlaikymą – taip darbdaviai skatinami priimti darbo rinkoje negalinčius lygiavertiškai konkuruoti asmenis; 3) suteikdamos lengvatinėmis sąlygomis subsidijas verslui pradėti.

Viena iš nedarbo problemos sprendimo priemonių bei viena iš valstybės socialinės atsakomybės realizavimo formų – socialinės užimtumo įmonės kūrimosi skatinimas.

1. Socialinių užimtumo įmonių modeliai

Socialinių (ekonominių) įmonių idėja pirmiausia buvo įgyvendinta Prancūzijoje. Tokias įmones valstybė oficialiai pripažino 1980 metais. Ši idėja pamažu persikėlė į kitas Europos Sąjungos valstybes: Belgiją, Ispaniją, Italiją, Portugaliją, Švediją, Liuksemburgą, Airiją ir Didžiąją Britaniją. Europos Sąjungos valstybėse veikia apie 900 tūkst. socialinio užimtumo (ekonomikos) įmonių, kurių pagaminta produkcija ar suteiktos paslaugos sudaro beveik 10 proc. bendro valstybinio produkto, o jose dirba 10 proc. visų darbuotojų. Socialinės užimtumo įmonės kūrimas yra ekonominiu požiūriu veiksminga nedarbo problemos sprendimo priemonė: statistiniai tyrimai rodo, kad vieno bedarbio išlaikymas biudžetui kainuoja penkis kartus brangiau nei vienos darbo vietos rėmimas socialinėje įmonėje. Šis skaičius beveik vienodas visose Europos Sąjungos valstybėse [1, p. 107–124].

Skirtingose valstybėse yra steigiami labai įvairūs socialinių užimtumo įmonių (kooperatyvų), kurios siekia pelno, modeliai bei formos. Atsižvelgiant į pagrindines tendencijas, galima išskirti du modelius:

- **Pirmojo modelio** socialinės užimtumo įmonės – tai tokios komercinės įmonės, kuriose dirba teisės aktais nustatytas darbo rinkoje remtinų asmenų skaičius. Kad darbdavius paskatintų įdarbinti darbo rinkoje pažeidžiamus asmenis, valstybė socialinės užimtumo įmonės statusą įgijusioms komercinėms įmonėms suteikia subsidijų darbo vietai steigti ar įrengti arba kompensuoja darbo rinkoje remtinam asmeniui mokamą darbo užmokestį (arba tam tikrą jo dalį). Šis modelis dominuoja ir Lietuvos Respublikos socialinių įmonių projekte [2], apie kurį bus kalbama trečioje straipsnio dalyje.

- **Antrojo modelio** socialinės užimtumo įmonės – tai darbo ar verslo rinkoje negalinčių konkuruoti asmenų bendrai įkurta komercinė įmonė, kuri siekia dviejų pagrindinių tikslų: pelno ir socialinių savo narių poreikių patenkinimo. Kai kuriose Europos Sąjungos valstybėse socialinės užimtumo įmonės – tai įprastos komercinės įmonės, tačiau daugelyje valstybių socialinės užimtumo įmonės pripažįstamos kaip atskira speciali komercinės įmonės rūšis. Šiuo modeliu labiau siekiama ne finansiškai skatinti priimti į darbą darbo rinkoje remtinus asmenis, bet pagal Europos Sąjungos politikos ir teisės nuostatas sudaryti remtiniams asmenims lygias galimybes konkuruoti verslo ar darbo rinkoje. Antrojo modelio pagrindinės valstybių taikomos priemonės yra šios:

- **gražintinos paskolos** socialinei užimtumo įmonei įsteigti teikimas lengvatinėmis sąlygomis asmenims, kurie kitaip negali gauti paskolos verslui pradėti, t. y. negali naudotis valstybėje funkcionuojančios bankų sistemos paslaugomis;

- socialinio užimtumo įmonės kūrimosi ar veiklos **teisinio reglamentavimo ypatumų nustatymas**: tai – specialaus analizuojamų įmonių statuso sukūrimas, kad būtų pašalintos kai kurios finansinės, organizacinės bei teisinės kliūtys šioms įmonėms įsteigti bei sudarytos sąlygos įsteigčiai įmonei siekti socialinių tikslų – savo narių socialinių poreikių užtikrinimo.

Daugelyje valstybių gražintinas paskolas socialinei užimtumo įmonei įsteigti teikia specialiai įkurti **fondai** [3]. Šiuos fondus gali steigti įvairūs asmenys. Kai kuriose Europos Sąjungos valstybėse tuo rūpinasi pati valstybė ar tam tikros atskiros valstybės institucijos. Šie fondai veikia visoje valstybėje. Kai kuriose Europos Sąjungos valstybėse tokie fondai yra kaip atskiri privatūs juridiniai asmenys, įkurti bendra valstybės ir bendruomenės arba tiesiog tik privačių asmenų iniciatyva. Šių fondų lėšos, iš kurių yra teikiamos minėtos lengvatinės paskolos, taip pat gali būti formuojamos įvairiai: iš valstybės subsidijų, tam tikrų fondų dotacijų ar privačių asmenų įnašų. Būtina nurodyti daugumai Europos Sąjungos valstybių narių būdingą tendenciją: tokių fondų lėšas papildo ir socialinių užimtumo įmonių, įkurtų iš suteiktų paskolų, mokami mokesčiai (yra nustatyta, kad socialinė užimtumo įmonė privalo tam tikrą gauto pelno procentą mokėti lengvatines paskolas socialinėms užimtumo įmonėms įkurti teikiantiems fondams). Taip pat svarbu tai, kad daugelyje valstybių tokie fondai teikia ne tik lengvatines paskolas, bet taip pat ir kai kurias socialines paslaugas, kurios suteikia galimybę socialinę užimtumo įmonę įkuriantiems asmenims užtikrinti sėkmingesnę jos veiklą, t. y. dažniausia organizuoja mokymus, per kuriuos suteikiama asmenims reikalingų profesinės kvalifikacijos ir verslo žinių. Taigi tokių fondų tikslinėms įmonėms lengvatinės paskolos suteikimas padeda įgyvendinti du tikslus: sukuria darbo vietas ir išmoko valdyti verslą.

2. Socialinių užimtumo įmonių kūrimosi ar veiklos teisinio reglamentavimo ypatumų nustatymas

Formuojant specialų užimtumo įmonių statusą, t. y. nustatant jų reglamentavimo ypatumus, išskiriami keturi pagrindiniai bruožai, kurie skiria socialinę užimtumo įmonę nuo įprastos komercinės įmonės:

- įmonės valdymas;
- įmonės pelno skirstymas ir rezerviniai fondai;
- trečiųjų asmenų dalyvavimas įmonės veikloje ir valdyme;
- mokesčių lengvatos.

2.1. Įmonės valdymas

Socialinės užimtumo įmonės dažniausia vadovaujasi tokiais principais:

- lygybės principu „Vienas narys – vienas balsas“;
- „Atvirų durų“ principu;
- teritoriniu principu (Graikijoje).

Įprastose komercinėse įmonėse valdo, t. y. priima sprendimus dėl įmonės veiklos, įmonės pelno panaudojimo ir pan., akcininkai – asmenys, kurių indėliais (investicijomis) remiantis įsteigta komercinė įmonė arba atliekama jos veikla. Paprastai akcininkai gali dalyvauti įmonės valdyme pagal savo indėlio dydį, t. y. jeigu akcininko indėlis sudaro 51 proc. įmonės kapitalo, tai jis ir turi teisę į sprendžiamąjį balsą. Socialines užimtumo įmones įkuria asmenys, kurie neturi daug pajamų. Valdant socialinio užimtumo įmonę pagal tuos pačius principus, kaip yra valdoma įprasta komercinė įmonė, iškyla rizika, kad toks asmuo gali būti nušalintas nuo įmonės valdymo, jeigu atsiras turtingų indėlininkų. Pavyzdžiui, vienas iš socialinę įmonę įsteigusių asmenų gali padidinti savo indėlį ir taip nulemti, kad socialinės užimtumo įmonės veikla tenkintų tik jo interesus. Tada iškyla grėsmė, kad socialinė užimtumo

įmonė sieks tik pelno ir nebesieks kito pagrindinio tikslo – patenkinti kitų socialinę užimtumo įmonę įkūrusių asmenų socialinius interesus.

Dažniausia socialinės užimtumo įmonės yra valdomos pagal principą „**Vienas asmuo – vienas balsas**“. Socialinę užimtumo įmonę įkūrę ar į ją investavę asmenys, kurie ir tiesiogiai dalyvauja jos vykdomoje veikloje (teikia paslaugas ar gamina prekes), turi po vieną balsą, nesvarbu, kiek jie yra investavę į šią įmonę. Taip yra užtikrinama, kad kiekvienas socialinės užimtumo įmonės narys būtų pilnateisis narys, nesvarbu, kokia jo turtinė padėtis, o įmonė, kurią demokratiškai valdo lygiateisiai nariai, visada sieks vieno iš pagrindinių jos įkūrimo tikslų – patenkinti įmonės narių socialinius interesus. Šis principas yra taikomas visose Europos Sąjungos valstybėse, kuriose veikia analizuojamas socialinės užimtumo įmonės modelis. Vis dėlto yra pastebėta, kad kartais toks socialinės užimtumo įmonės valdymo principas gali sukelti kai kurių **pavojų**: gali iš dalies pažeisti asmens nuosavybės teises, mažinti asmenų suinteresuotumą daugiau investuoti arba net sudaryti sąlygas piktnaudžiauti daugumai mažesnius indėlius turinčių įmonės narių. Todėl įvairiose valstybėse gali būti nustatomos įvairios šio principo išimties. Viena iš dažniausiai nustatomų išimčių yra ši: tam tikromis sąlygomis socialinės užimtumo įmonės nariams, kurių indėlis, palyginti su kitų įmonės narių indėliais, yra labai didelis, suteikiama teisė turėti daugiau nei vieną balsą. Vis dėlto būtina pastebėti, kad visose valstybėse, kuriose taikoma tokia šio principo išimtis, yra **nustatomos tam tikros „lubos“**, kurios užtikrina, kad **joks įmonės narys neįgytų sprendžiamojo balso teisės**. Kitaip tariant, nustatomas toks didžiausias balsų, galimų suteikti vienam įmonės nariui, skaičius, kuris nesukeltų rizikos demokratiniam socialinės užimtumo įmonės valdymui. Toliau lentelė iliustruojama, kaip nagrinėjamas socialinės užimtumo įmonės valdymo principas yra taikomas ir modifikuojamas Graikijoje, Prancūzijoje ir Italijoje.

Socialinio užimtumo įmonės valdymas Graikijoje, Prancūzijoje ir Italijoje

VIENAS ASMUO – VIENAS BALSAS

Graikijoje [4, 1 str.]	Prancūzijoje [3]	Italijoje [6, 2532 str.]
Šis principas įgyvendinamas labai griežtai, išskyrus 1993 metais įsigaliojusias įstatymo dėl žemės kooperatyvų nuostatas, kurios suteikė galimybę šio tipo įmonių nariams turėti antrą balsą , jeigu jų indėlis yra bent jau 4 kartus didesnis nei kitų.	Suteikia galimybę patiems įmonės nariams koreguoti šį principą, remiantis savo įmonės įstatų nuostatomis, ir suteikti balso teisę tretiesiems asmenims.	Šis principas taikomas dažniausiai, tačiau yra dvi išimties : - narys, kuris yra daug investavęs į įmonę, gali turėti daugiau balsų (bet ne daugiau kaip 3 arba 1/3 visų balsų); - tretieji asmenys gali turėti daugiau nei 1 balsą , bet ne daugiau kaip 5 ar 1/3 visų balsų.

Kitas svarbus įmonės valdymo principas – tai „**Atvirų durų**“ principas [7], kuris leidžia į socialinės įmonės veiklą ir valdymą laisvai įsitraukti bet kuriam darbo rinkoje pažeidžiamam asmeniui. Taip pat bet kuris socialinės užimtumo įmonės steigime dalyvavęs narys gali bet kada pasitraukti iš socialinės užimtumo įmonės. Vis dėlto, jei nariai masiškai išėitų, įmonė patirtų krizę, todėl kai kuriose šalyse imtasi teisinio reguliavimo ribų. Pavyzdžiui, Graikijoje yra nustatyti apribojimai: žemės ūkio socialinėse įmonėse negalima išėiti per pirmus finansinius metus [8, 2 ir 10 str.].

Teritorinis principas taikomas Graikijoje. Jis neįteisintas įstatymuose, bet įteisintas pagal kooperatyvų struktūrą. Iš tiesų Žemės ūkio kooperatyvų įstatymas [9, 43 str.] numato tris kooperatyvo lygius:

- „pirmos eilės“ kooperatyvai sudaryti iš individų ir gali kooperuoti tik mieste;
- „antros eilės“ kooperatyvų pagrindas – „pirmos eilės“ kooperatyvai, esantys viename regione (toks kooperatyvas regione gali būti tik vienas);

- „trečios eilės“ kooperatyvų pagrindas – „antros eilės“ kooperatyvai; šalyje gali būti tik vienas toks kooperatyvas, jis gali būti vadinamas *asociacijos konfederacija* arba *nacionaline asociacijos konfederacija*.

Tokiais principų taikymo apribojimais siekiama išvengti įmonių koncentracijos, susijusios su įmonės valdymu, sprendimų priėmimu ir jų darbuotojų išlikimu.

2.2. Įmonės pelno paskirstymas

Teisės aktai (išskyrus tam tikras nuostatas dėl mokesčių mokėjimo, rezervinių fondų, įmonės turimų įsipareigojimų santykio nustatymo ir pan.) nereglamentuoja įprastų komercinių įmonių gauto pelno paskirstymo – tai yra išimtinė akcininkų (indėlininkų) prerogatyva. Socialinių užimtumo įmonių situacija yra kitokia – daugumos valstybių teisės aktai gana detaliai reglamentuoja įmonės pelno paskirstymą. Tokią situaciją lemia ypatinga socialinės įmonės paskirtis. Pirma, socialinė užimtumo įmonė galėjo būti įsteigta tik padedant fondams, valstybės institucijoms ar pan. Be to, valstybė pasilieka teisę reguliuoti įmonės valdymą teisės aktų nuostatomis ir taip riboti indėlininkų nuosavybės teises. Antra, valstybė, privalėdama realizuoti savo socialinius įsipareigojimus, turi užtikrinti, kad socialinė įmonė sieks savo socialinio tikslo – patenkinti narių socialinius interesus, o pelno paskirstymo reguliavimas šiuo atveju yra veiksmingiausia priemonė. Trečia, atsižvelgiant į tai, kad socialinę užimtumo įmonę įsteigia darbo rinkoje pažeidžiami asmenys, valstybei tenka priimti kai kuriuos įsipareigojimus, t. y. turimomis priemonėmis užtikrinti socialinės užimtumo įmonės kuo ilgesnį egzistavimą ir veikimą. Taigi valstybė socialinėms įmonėms, skirtingai nei įprastoms komercinėms įmonėms, kurioms ji gali taikyti tik dispozityvius įmonės pelno paskirstymo reglamentavimo metodus yra įpareigota imperatyviai nustatyti griežtesnes taisykles.

Įvairiose valstybėse socialinės užimtumo įmonės pelno paskirstymą reglamentuojančių teisės aktų nuostatų turinys labai skiriasi. Jų turinį dažniausiai lemia kiekvienos valstybės ekonominė-socialinė aplinka, kurioje veikia socialinės užimtumo įmonės. Pavyzdžiui, Graikijos socialinėse užimtumo įmonėse pelnas yra dalijamas pagal asmenų darbo indėlį. Tačiau įstatymas leidžia įmonės įstatuose numatyti išimtis dėl kitokio pelno paskirstymo. Įstatymas nustato ir privalomą sąlygą: 10 proc. piliečių ar žemės ūkio socialinių užimtumo įmonių grynojo pelno turi būti atidėta į specialų rezervinį fondą [9, 30 str.]. Italijoje socialinių užimtumo įmonių tinklo veikimo būtinoji sąlyga yra fondų, teikiančių paskolas tokiai įmonei įsteigti, veikimas, todėl čia, skirstant socialinės užimtumo įmonės pelną, pagrindinis dėmesys yra skiriamas įmokoms į minėtus fondus [6, 2536 str.]. Prancūzijoje vienas iš pagrindinių socialinės užimtumo įmonės įsteigimo tikslų yra sudaryti sąlygas įmonės nariams lengvatinėmis sąlygomis įsigyti įmonės gaminamų prekių ar naudotis įmonės teikiamomis paslaugomis, todėl čia, skirstant pelną, pagrindinis dėmesys yra skiriamas kompensuoti įmonės nariams parduodamų prekių ar teikiamų paslaugų išlaidas [10, L 521–1].

Nepaisant teisės aktų nuostatų skirtumų, galima nurodyti kelias daugumai valstybių būdingas tendencijas – beveik visose Europos Sąjungos valstybėse veikiančios socialinės užimtumo įmonės privalo teisės aktais nustatyta pelno dalį skirti:

- įmonės rezerviniams fondams papildyti (taip siekiama užtikrinti ilgesnį socialinės užimtumo įmonės egzistavimą),
- įmonės narių socialinėms reikmėms finansuoti (taip stengiamasi užtikrinti, kad socialinė užimtumo įmonė siektų patenkinti jos narių socialinius interesus),
- įmonės nariams, tačiau jiems gali būti paskirstyta tik tam tikra teisės aktų nustatyta pelno dalis.

Kita vertus, galima teigti, kad teikiant lengvatines paskolas socialinei užimtumo įmonei įkurti yra siekiama ne tik suteikti galimybę patiems asmenims sukurti sau darbo vietas, bet taip pat ir suteikti jiems galimybę išmokti užsiimti verslu, realizuoti save.

2.3. Trečiųjų asmenų dalyvavimas įmonės veikloje ir valdyme

Kad būtų sustiprinta socialinių užimtumo įmonių padėtis rinkoje, reikia sudaryti galimybę investuoti į socialines užimtumo įmones ir tiems asmenims, kurie savo darbu tiesiogiai neprisidės prie įmonės vykdomos veiklos (tretiesiems asmenims). Dėl trečiųjų asmenų investicijų į socialinę užimtumo įmonę kyla kai kurių problemų, susijusių su šių asmenų dalyvavimu socialinės užimtumo įmonės valdyme ir nuosavybės teisės į indėlį apsauga. Kad būtų sustiprinta trečiųjų asmenų nuosavybės teisių į indėlį apsauga, paprastai tiems asmenims suteikiamos balso teisės, tačiau taip iškyla grėsmė demokratiškam įmonės valdymui. Įvairiose valstybėse ši problema sprendžiama skirtingai. Kai kuriose valstybėse į socialinę užimtumo įmonę investuojantiems asmenims balso teisė nėra suteikiama, bet tada kitokiu būdu užtikrinama trečiųjų asmenų nuosavybės teisės į indėlius apsauga, pavyzdžiui: įmonės nariai yra įpareigojami organizuoti specialius susirinkimus, kuriuose būtinai atsižvelgiama į tam tikrus trečiųjų asmenų pageidavimus dėl jų indėlio panaudojimo ir įmonės veiklos organizavimo, taip pat įmonės nariai yra įpareigojami organizuoti įmonės veiklą taip, kad nesukeltų nepagrįstos trečiųjų asmenų indėlių praradimo rizikos.

Kita vertus, daugelyje valstybių vis dėlto tretiesiems asmenims leidžiama dalyvauti socialinės užimtumo įmonės valdyme ir jiems suteikiamas tam tikras balsų skaičius, proporcingas jų indėliui, taip pat yra nustatoma galimų balsų kvota – taip siekiama sustiprinti įmonės demokratinį valdymą. Pagrindinė taisyklė – trečiųjų asmenų dalyvavimas negali pažeisti tikrųjų įmonės narių lygybės principo.

2.4. Mokesčių lengvatos

Būtina išskirti dar vieną daugumos Europos Sąjungos valstybių taikomą aktyvios socialinės paramos formą, kuria siekiama integruoti į darbo ar verslo rinką pažeidžiamus asmenis, sudaryti jiems lygias konkurencijos galimybes. Tai mokesčių lengvatų taikymas socialinėms užimtumo įmonėms. Įvairiose valstybėse taikoma mokesčių lengvatų sistema priklauso nuo kiekvienos valstybės ekonominės-socialinės aplinkos, kurioje veikia socialinės užimtumo įmonės, ypatumų.

Graikijoje socialinėms užimtumo įmonėms [8] taikomi visi mokesčių įstatymai, išskyrus tam tikrus atvejus, kai nereikia mokėti pelno mokesčio. Žemės ūkio socialinės užimtumo įmonės atleidžiamos nuo:

- korporacijos mokesčio,
- žemės mokesčio,
- maito mokesčio [9, 1 str.].

Žemės ūkio socialinėms užimtumo įmonėms naudingos ir kitos lengvatos: per narių įmokas/pajų didinamas socialinės užimtumo įmonės kapitalas; narių indėlių/pajų perdavimas ir atsiėmimas susijęs su socialinės užimtumo įmonės nauda; jai suteikiamos paskolos; naudingas ir nekilnojamojo turto perdavimas vienių kitiems.

Prancūzijoje atleidimas nuo mokesčių ar mokesčių lengvatos yra taikomos tik tai pelno daliai, kuri skirta kompensuoti įmonės nariams teikiamų paslaugų ar parduodamų prekių sumą, arba pelno dalį, kuri yra kaip subsidijos, skirtos kitoms socialinėms užimtumo įmonėms kurti, arba kuri teikiama kaip labdara. Šios mokesčių lengvatos netaikomos, jeigu įmonė savo prekes parduoda asmenims, kurie nėra įmonės nariai [11, 206–1 str.].

Italijoje įmonei taikomos mokesčių lengvatos, jei ji atitinka kai kuriuos reikalavimus [12, 11–12 str.]:

- neskirsto savo rezervinio fondo įmonės nariams;
- moka nustatytas įmokas fondams, kurie finansuoja socialinių užimtumo įmonių kūrimąsi.

Paprastai nuo mokesčių įmonė yra atleidžiama ta pelno dalimi, kuri yra skiriama rezerviniams fondams papildyti arba kuri yra sumokama kaip įmoka į fondus, teikiančius subsidijas socialinių įmonių kūrimuisi ir vystymuisi.

Mokesčių lengvatos yra taikomos tam, kad socialinėms užimtumo įmonėms būtų sudarytos lygios konkurencijos galimybės.

Dažniausia valstybės mokesčių lengvatos siejamos su pelno dalies paskyrimu į specialius fondus, kurie padeda steigti socialines užimtumo įmones.

Taigi galima teigti, kad plėtojant socialinių užimtumo įmonių tinklą Europos Sąjungos valstybėse, susiduriama su kai kuriais sunkumais:

- 1) riboto darbingumo asmenys įmonėse gana dažnai keičiasi; paliekantys įmones darbuotojai taip ir neįgyja motyvacijos dirbti, jų netenkina darbo užmokestis ar darbo pobūdis.
- 2) dažnai nepakanka lėšų organizuoti įmonių steigėjų ir personalo, dirbančio su riboto darbingumo asmenimis, mokymų. Be to, trūksta ir pačių mokytojų mokymo programų, kurios jiems suteiktų ne tik vadybos žinių, bet ir vadybos derinimo su socialiniu darbu žinių.
- 3) socialinė įmonė paprastai finansuojama iš keleto šaltinių, įvairių fondų. Kiekvienas fondas kelia savo reikalavimus dėl lėšų panaudojimo ir ataskaitų rengimo. Šie fondų reikalavimai sunkina įmonių veiklą. Manoma, kad įmonėms būtų lengviau, jei visų fondų lėšos, skirtos socialinėms įmonėms remti, būtų kaupiamos viename specialiaame fonde ir būtų rengiama vienoda visiems fondams priimtina ataskaita.

3. Socialinių įmonių reglamentavimo ypatumai Lietuvoje

Lietuvos Respublikos socialinių įmonių įstatyme [2] reglamentuotos juridinių asmenų, kuriems suteiktas socialinių įmonių statusas, teisės ir pareigos, šio statuso įgijimo ir praradimo pagrindai ir tvarka, apibrėžtos tikslinės grupės, nustatyti darbo santykių šiose įmonėse ypatumai, valstybės parama socialinėms įmonėms. Įstatyme galima aptikti tik pirmojo socialinės užimtumo įmonės modelio elementų.

Priimtame Lietuvos Respublikos socialinių įmonių įstatyme (toliau – įstatyme) įtvirtintas socialinių įmonių steigimo tikslas – įdarbinti tikslinių grupių asmenis (nedirbančius neįgaliuosius, ilgalaikius bedarbius, asmenis, kuriems iki senatvės pensijos likę ne daugiau kaip 5 metai, motiną ar tėvą, kuris vienas augina vaiką iki 8 metų, asmenis, grįžusius iš laisvės atėmimo vietų), praradusius profesinį ir bendrą darbingumą, ekonomiškai neaktyvius, negalinius lygiomis sąlygomis konkuruoti darbo rinkoje; skatinti šių asmenų grįžimą į darbo rinką, jų socialinę integraciją bei socialinės atskirties mažinimą (Įstatymo 2 str.). Tarp tikslinės grupės asmenų pasigendama asmenų, kurie atlieka bausmę, nes šių asmenų sėkmingas pakartotinis integravimas į visuomenę ir darbo rinką priklauso nuo bausmės institucijoje vykdomų programų, tarp kurių yra ir įdarbinimas, darbo įgūdžių tobulinimas, profesijos mokymas atliekant praktiką ir pan. Šių asmenų atlikti darbai ir suteiktos paslaugos sunkiai gali konkuruoti dėl įmonių specifiškumo (visų pirma dėl jų uždarumo). Dažnai tokios įmonės negali išsilaikyti, todėl būtina valstybės parama. Vadovaujantis Europos Bendrijos reglamentu, sąvoka *palankių sąlygų neturintis darbuotojas* apima ir bet kurį asmenį, nuo įkalinimo arba kitos baudžiamosios priemonės pradžios neturėjusį reguliariai mokamo darbo [13]. Vadinasi, bausmę atliekantys asmenys taip pat turėtų patekti į šio įstatymo reglamentuojamus santykius ir gauti tas pačias lengvatas, kaip ir kiti tikslinei grupei priskirti asmenys bei jų darbdaviai. Vadinasi, Įstatymo 4 straipsnio 1 dalis turėtų būti išplėsta dar vienu asmenų kategorijos įrašu.

Panagrinėjus Įstatymo nuostatas, galima neabejoti, kad Įstatymo tikslas pasiektas tik iš dalies. Pavyzdžiui, apsaugodamas darbdavio interesus, Įstatymas nustato, kad tikslinėms grupėms priskirtinų asmenų darbo santykiai socialinėse įmonėse gali būti terminuoti, t. y. terminuotos darbo sutartys gali apimti ne trumpesnę kaip 12 mėnesių laikotarpį (Įstatymo 5 str. 2 d.). Tačiau kitas to paties Įstatymo straipsnis numato reikalavimą, kad sukurta tikslinėms grupėms darbo vieta turi būti išsaugoma ne trumpiau kaip 36 mėnesius (Įstatymo 15

str.). Pirma, terminuotų santykių įteisinimas (tai visapusiškai palanku darbdaviui) reiškia, kad, pasibaigus terminui, darbuotojas turės būti atleistas nemokant išėitinių pašalpų ir netaikant kitų Darbo kodekse numatytų garantijų, kai darbuotojas iš darbo atleidžiamas darbdavio iniciatyva. Antra, Įstatyme nurodytas asmuo, nesvarbu, ar jis dirba, ar ne, po metų nebepriskiriamas tikslinei grupei, išskyrus neįgalius darbuotojus. Vadinasi, ilgalaikiai bedarbiai, asmenys, kuriems iki senatvės pensijos likę ne daugiau kaip 5 metai, motina ar tėvas, vienas auginantis vaiką iki 8 metų, ir asmenys, grįžę iš laisvės atėmimo vietų, per metus, tikėtina, turės įgyti profesinės ir darbo patirties bei darbo paieškos įgūdžių, kurie jiems pravers ieškant naujo darbo. Trečia, darbdavys, norėdamas išlaikyti socialinės įmonės statusą, turės kasmet ieškoti Įstatyme nustatyti tikslinei grupei priskirtinų asmenų, kad galėtų atitinkamą jų kvotą įdarbinti savo įmonėje, kitaip jam teks gražinti gautos subsidijos dalį: kai darbo vieta panaikinama per pirmus metus – visą; per antrus metus – 80 proc., per trečius metus – 50 proc. (Įstatymo 21 str. 2 d.). Palankiausia darbdavio padėtis tada, kai įmonėje dirba neįgalieji, nes ir jų statusas, ir įmonės statusas išlieka. Problema išskils tada, kai vietoj vieno, pavyzdžiui, fizinę negalią turinčio asmens įdarbinamas kitas, pavyzdžiui, regos negalią turintis asmuo, nes naujajam darbuotojui darbo vieta nebus pritaikyta.

Tikslinės grupės atstovams taikomos lengvatoms įsidarbinus socialinėje užimtumo įmonėje (Įstatymo 4 str. 4 d.). Viena iš tokių lengvatų yra tai, kad tikslinėms asmenų grupėms priklausantiems asmenims gali būti nustatomos mažesnės darbo normos, nors darbo užmokestis dėl nustatytų mažesnių darbo normų negali būti mažinamas. Vadinasi, nors tikslinėms grupėms priskirti asmenys pagamins produkcijos ar suteiks paslaugų mažiau, jie vis tiek turės gauti tokį patį atlyginimą, kokį gauna kiti darbuotojai, išdirbę visą normą. Papildomas darbdavio išlaidas, t. y. darbo užmokesčio ir socialinio draudimo įmokų dalį, dėl mažesnio šių darbuotojų darbo našumo kompensuoja valstybė.

Be tiesioginių išlaidų kompensavimo, valstybė gali suteikti subsidiją darbo vietai įsteigti ir subsidiją tikslinei grupei priklausančių darbuotojų mokymui (Įstatymo 13–15 str.). Kaip reikalauja Europos Bendrijos reglamento [13] nuostatai, Įstatymas numato šių subsidijų darbo vietai įsteigti suteikimą ir pateisinimą tik tuo atveju, jeigu, ją įsteigus, socialinės įmonės vidutinis sąrašuose esančių darbuotojų skaičius padidėja, palyginti su vidutiniu sąrašuose esančių darbuotojų skaičiumi per praėjusius 12 kalendorinių mėnesių (kitais tariant, turi būti steigiamos papildomos darbo vietos, o ne jau esančios darbo vietos pritaikomos tikslinių grupių darbuotojams dirbti). Ši darbo vieta bus išlaikyta ne trumpiau kaip 36 mėnesius, į šią darbo vietą įdarbinami tikslinėms grupėms priklausantys asmenys.

Taip pat Įstatymas numato ir ekonomines sankcijas darbdaviams, netikslingai panaudojusiems subsidijas, t. y. turi būti išieškoma socialinei įmonei pervesta subsidijų suma ir sutartyje dėl subsidijų išmokėjimo bei panaudojimo tvarkos nustatyto dydžio palūkanos už laikotarpį nuo subsidijos gavimo iki visiško socialinės įmonės atsiskaitymo su valstybe. Įstatymas numato ir žemiausią palūkanų ribą, t. y. šios palūkanos negali būti mažesnės, negu yra nustatytos Europos Komisijos valstybės pagalbos gražinimo atveju. Taigi kyla klausimas, kodėl subsidijų suma nustatoma ir suteikiama atsižvelgiant į Lietuvos ekonominę padėtį ir su tuo susijusių galimų subsidijų dydžiu, o palūkanos skaičiuojamos pagal Europos valstybių normas?

Išvados

1. Pasaulyje taikomi du socialinių užimtumo įmonių modeliai.
2. Įvairių principų: principo „Vienas asmuo – vienas balsas“, „Atvirų durų“ principo ir teritorinio principo, taikymas ir jų ribojimas socialinėse užimtumo įmonėse yra būtinas, kad būtų užtikrintas tokių įmonių ilgalaikis veikimas ir įgyvendinti socialinių įmonių steigimo tikslai.
3. Socialinių įmonių teisinio reglamentavimo ypatumai susiję su įmonės valdymu bei pelno paskirstymu ar trečiųjų asmenų dalyvavimu įmonės veikloje ir valdyme, sąlygoja tuos

pačius tikslus, t. y. jais siekiama apriboti daugiau investavusių į socialines įmones asmenų dominavimą – taip jie gali daryti įtaką priimant sprendimus dėl tokių įmonių ir jų darbuotojų (socialiai pažeidžiamų asmenų) išlikimo.

4. Mokesčių lengvatos socialinėms įmonėms siejamos su specialių fondų, padedančių steigti socialines įmones, įkūrimu ir išlaikymu. Tokių fondų paskirtis – suteikti lengvatinės paskolas socialinėms įmonėms steigti.

5. Lietuvoje 2004 m. birželio 19 d. įsigaliojus Socialinių įmonių įstatymui, problema dėl įmonių išlikimo ir konkurencijos, kai jose dirbančių riboto darbingumo asmenų darbo našumas yra žemas, išsprendžiama tik iš dalies.

6. Lietuvos Respublikos socialinių įmonių įstatymo 4 straipsnį reikėtų išplėsti įrašant dar vieną tikslinei grupei priskirtiną asmenų kategoriją – bausmę atliekantys asmenys, nes tai numatyta ir Europos Bendrijos reglamente „Dėl EB sutarties 87 ir 88 straipsnių taikymo valstybės pagalbai, teikiamai užimtumui“.

7. Terminuotų darbo sutarčių sudarymas su tikslinei asmenų grupei priskirtais darbuotojais, išskyrus neįgaliuosius, galima sakyti, yra ir pozityvus, nes juo siekiama skatinti šių asmenų grįžimą į darbo rinką, įdarbinti kuo daugiau tokių asmenų, ir negatyvus, nes laikinumas neužtikrina ilgalaikių bedarbių ir kitų tikslinei grupei priskirtų asmenų pasitikėjimo.

8. Kaip trūkumas gali būti paminėta tai, kad įstatyme nesutvarkyti atvejai dėl darbo vietos pritaikymo naujai priimamam dirbti asmeniui, turinčiam kitą negalią nei prieš tai socialinėje užimtumo įmonėje dirbęs neįgalus darbuotojas.

LITERATŪRA

1. Socialinės įmonės: kokiu keliu? – Vilnius, 2003.
2. Lietuvos Respublikos socialinių įmonių įstatymas // Valstybės žinios. 2004. Nr. 96–3519.
3. Loi No. 47–1775 of September 1947. Loi portant statut de la coopération (Modifié par Loi 92-643 1992-07-13 art. 1 JORF 14 juillet 1992).
<http://www.legifrance.org/WAspad/Visu?cid=22824&indice=1&table=CONSOLIDE&ligneDeb=1> [žiūrėta 2004-06-21].
4. L. 2181/94. <http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/coop/consultation> [žiūrėta 2003-09-08].
5. Loi du 24 juillet 1867 Loi sur les sociétés commerciales.
<http://www.legifrance.org/WAspad/Visu?cid=22775&indice=1&table=CONSOLIDE&ligneDeb=1> [žiūrėta 2004-06-21].
6. Italian Civil Code and of Law L. 59/92 // The Cardozo Electronic Law Bulletin
http://www.jus.unitn.it/cardozo/Obiter_Dictum/codciv/Lib5.htm [žiūrėta 2004-06-21].
7. Art. 1 para 1 of Law L. 602/15 and Law No 2169/93; (French) Loi du 24 juillet 1867 Loi sur les sociétés commerciales.
<http://www.legifrance.org/WAspad/Visu?cid=22775&indice=1&table=CONSOLIDE&ligneDeb=1>; Art. 2530 of the Italian Civil Code. http://www.jus.unitn.it/cardozo/Obiter_Dictum/codciv/Lib5.htm [žiūrėta 2004-06-21].
8. Law L. 1667/86. <http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/coop/consultation> [žiūrėta 2003-09-08].
9. L. 2169/93 (on Agricultural Co-operatives)
<http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/coop/consultation> [žiūrėta 2003-09-08].
10. Code Rural. Prieiga per internetą: <http://www.legifrance.org/WAspad/RechercheSimpleArticleCode> [žiūrėta 2004-06-21].
11. CODE GENERAL DES IMPOTS, CGI.
12. Law No. 59 of 31 December 1992. [žiūrėta 2004-06-21].
13. Commission Regulation (EC) No. 2204/2002 of 12 December 2002 on the Application of Articles 87 and 88 of the EC Treaty to State Aid for Employment // Official Journal L'2002 Nr.337–3.

Social Economy Enterprises

Dr. Ingrida Mačernytė-Panomarioviėnė

Law University of Lithuania

Keywords: *social enterprises (social economy), employment, disabled, European Union, de jure, profitability, due.*

SUMMARY

Starting from the May 1st 2004, the enterprises that has employees with limited functional capacity, will loose some exemptions, i.e. value-added exemption will be annulled, and the corporation tax exemption will be valid only until relative decision in the Parliament will be passed. Membership of Lithuania in the European Union rises the problem concerning the principle of equality and safeguarding the rights of socially vulnerable people in order to make equal opportunities to make business and to compete in the market.

Social enterprises (social economy) that appropriate privileges are applied both in establishing, administering and in taxing them, are common in Europe. The governments are creating favourable conditions for the establishment and expansion of such enterprises and it helps to solve the unemployment problem. Disabled people also by the people who faced social exclusion because of long lasting unemployment, imprisonment or lost the motivation to work for other reasons can establish such enterprises.

The purpose of this article is to analyse laws on Social enterprises in France, Greece and Italy and to compare them with the draft of Law on social enterprises of Republic of Lithuania. In order to achieve this goal, descriptive, comparative and analytical methods are used in this article.

